

ANFÖRANDE

DATUM: 2003-12-08
TALARE: Villy Bergström
PLATS: Malmberget/Kiruna

SVERIGES RIKSBANK
SE-103 37 Stockholm
(Brunkebergstorg 11)

Tel +46 8 787 00 00
Fax +46 8 21 05 31
registratorn@riksbank.se
www.riksbank.se

■ Kan vi bli bäst igen?

Kapitalbildningens roll för den långsiktiga tillväxten

Jag vill börja med att tacka för inbjudan att komma hit och tala inför SNS-gruppen.

Jag tänker prata om vad som påverkar ett lands förmåga att växa på sikt. I det kommer jag att fokusera på kapitalbildningens roll för tillväxten, men även nämna andra faktorer som är av betydelse såsom förändringar i arbetsutbudet och i ålderssammansättningen framöver. Sverige liksom många andra länder står inför problemet med en åldrande befolkning. Det kommer att innebära ett ökat tryck på de offentliga finanserna och större krav på de yrkesverksamma att avstå konsumtionsutrymme till förmån för de äldre. Samtidigt blir arbetskraftstillväxten långsammare i Sverige framöver. Dessutom är nettoinvesteringstakten i Sverige låg i förhållande till tidigare perioder. Detta påverkar Sveriges förmåga att växa på lång sikt och därmed också välståndet för gemene man. Det är kring detta som jag kommer att uppehålla mig i mitt anförande idag. Men låt mig först inleda med några ord om Riksbankens roll i detta sammanhang.

Riksbankens har små möjligheter att påverka den långsiktiga tillväxtförmågan

Som alla vet är en av Riksbankens lagstadgade uppgifter att arbeta för prisstabilitet. Kring detta uppdrag kretsar en stor del av Riksbankens verksamhet. För att nå framgång med den uppgiften är det viktigt att lönebildningen fungerar bra samt att staten och kommunerna sköter sina finanser på ett ansvarsfullt sätt. En relativt stabil inflationsutveckling de senaste åren och förväntningar om den framtida inflationen kring målet på 2 procent tyder på att riksbanken har lyckats väl med penningpolitiken under senare år. Denna framgång har till stor del berott på en ökad stabilitet i den samlade ekonomiska politiken, inte minst har staten bedrivit en finanspolitik med utgiftstak för de statliga utgifterna och överskottsmål för de offentliga finanserna. Dessutom har arbetsmarknadens parter, bl.a. till följd av en ökad trovärdighet för riksbankens inflationsmål, lyckats halvera löne-

stegringstakten från vad som var vanligt på 1970 och 80-talet. Dessa förhållanden har utgjort den miljö inom vilken Riksbanken arbetat under senare år.

Själva idén med Riksbankens mål om ett stabilt penningvärde som högprioriterat i den ekonomiska politiken är att en stabil ekonomisk miljö främjar den ekonomiska tillväxten och en hög sysselsättning. Erfarenheterna från början av 1970-talet och 20 år framåt pekar på att hög inflation, devalveringar som gasade på ekonomin följda av åtstramningar för att hindra överhettningar, medförde svag produktivitetstillväxt och förlust av levnadsstandard i jämförelse med andra industriländer.

Riksbanken kan bidra till att skapa en gynnsam miljö för snabb ekonomisk tillväxt men själva tillväxten har andra källsprång än penningpolitiken. Likväl har Riksbanken all anledning att intressera sig för den ekonomiska tillväxtens källsprång eftersom en snabb tillväxt underlättar Riksbankens uppgift. Denna är nämligen att genom penningpolitiska åtstramningar eller stimulanser reglera efterfrågan, så att den håller jämna steg med den tillväxt som vårt land förmår generera. Därigenom stabiliseras prisutvecklingen. En högre "möjlig" tillväxt skapar utrymme för en högre total efterfrågan innan ett inflationstryck uppstår.

Långsiktig tillväxt och efterfrågan

Riksbanken skiljer mellan två tillväxtbegrepp, dels den "potentiella tillväxten", och dels "efterfrågetillväxten". Den potentiella tillväxten är den tillväxt som är långsiktigt hållbar med hänsyn till hur resurserna i ekonomin växer och hur effektivt de används. Man kan därmed säga att den potentiella tillväxten bestäms av sammanvägningen av arbetskraftens tillväxt, investeringsaktiviteten samt den vetenskapliga och tekniska utvecklingen. Den senare avgör hur effektivt arbetskraften och kapitalet utnyttjas. Ingen av dessa fundamentala källsprång kan Riksbanken påverka annat än tillfälligt. Däremot påverkas Riksbankens arbete av den potentiella tillväxten. Ju högre den långsiktigt uthålliga tillväxten är desto lättare är det för oss att balansera den totala efterfrågan i ekonomin så att den sammanfaller med vad som är tillgängligt för hushållens konsumtion, näringslivets investeringar och den offentliga sektorns anspråk. Penningpolitiken kan alltså inte höja den potentiella tillväxten men den kan i värsta fall, som vi såg under 1970- och 80-talen, försämrade förutsättningarna för en hög potentiell tillväxt genom att felaktigt påverka efterfrågan i samhället.

På ett abstrakt plan är således "formeln" för tillväxt mycket enkel. Den är den sammanvägda summan av arbetskraftens och kapitalets tillväxt samt den tekniska utvecklingen.

När man jämför tillväxten mellan olika länder är det emellertid inte så intressant att konstatera att ett land har hög tillväxt beroende på att arbetskraften växer snabbt. Det är levnadsstandarden som är det intressanta och den behöver inte växa därför att befolkningen och arbetskraften växer. Det intressanta är istället hur snabbt ett lands produktion växer *per capita* och då är vi inne på begrepp som produktivitet i vid mening. Produktiviteten är just produktionen per individ.

■ Den kan mätas per invånare, per anställd eller per arbetad timme. Begreppen hänger nära ihop. En intressant iakttagelse är att USA:s snabba tillväxt under senare år framförallt har förklarats av snabb tillväxt av arbetskraften. Däremot har produktiviteten i USA inte växt snabbare än i Sverige.

Under första hälften av 1900-talet var den svenska produktivitetstillväxten bland de snabbaste i världen, vilket ledde till ett ökat välstånd för medborgarna. Under 1950- och 60-talet ökade den svenska produktivitetstillväxten ytterligare. Det berodde bl.a. på stora återuppbyggnadsbehov efter kriget och därmed en stark efterfrågan. Dessutom liberaliserades handeln under denna tid vilket ökade konkurrensen, och - framförallt - kapitalbildningen var snabb. Den goda produktivitetstillväxten under dessa år gynnade välståndet. Sverige placerade sig 1970 på fjärde plats i OECD:s välståndsliga, vilket innebär att Sverige var ett av världens fyra rikaste länder.

Under den efterföljande perioden växte produktiviteten dock betydligt långsammare och det är allmänt känt att det gick dåligt för Sverige på 1970- och 80-talet. Idag placerar sig Sverige på plats nummer 17 i OECD:s välståndsliga och ligger under genomsnittet bland industriländerna. Vad berodde då tillbakagången på? Det kan vara befogat att se på orsakerna bakom den svaga tillväxten under de 20 åren fram till mitten av 1990-talet. Misstagen från den tiden vill vi undvika i framtiden.

När jag tittar på den misslyckade epoken i Sverige kommer jag framförallt att koncentrera mig på produktiviteten eftersom det är det mått som bestämmer levnadsstandarden. Vi får då något modifiera den tillväxtformel som jag nämnde ovan. Den grundläggande tillväxtmekanismen för levnadsstandarden, dvs. arbetsproduktiviteten, blir nu den vägda summan av kapitaltillväxten per individ och den tekniska utvecklingen. Om befolkningens sammansättning är konstant, med en jämn ålderspyramid, kan det grundläggande sambandet för levnadsstandardens tillväxt också skrivas som den vägda summan av kapitaltillväxten per anställd och den tekniska utvecklingen. (En komplicerande faktor som jag återkommer till senare är att ålderssammansättningen inte är konstant.)

Kapitalbildningen bidrog till en lägre produktivitetstillväxt i Sverige

Varför gick det dåligt för Sverige under 1970- och 80-talet? Först skall noteras att de flesta industriländer råkade ut för en sänkt produktivitetstillväxt från början av 1970-talet. Det hänger samman med den utbudschock som den första oljekrisen innebar med en tredubbling av oljepriset som resultat, följt av en andra oljekris i slutet av 1970-talet då priset återigen tredubblades men då från en högre nivå. Priset på olja påverkar ju många delar av ekonomin. Oljan utgör energi för transporter och uppvärmning och således påverkar oljepriset direkt kostnaderna för detta. Dessutom påverkas företagets kostnader eftersom oljeprodukter ofta utgör insatsvaror såsom t.ex. råvara för olika plastprodukter. Alla länder fick alltså problem på grund av utbudschocken med oljan men produktivitetstillväxten föll mer i Sverige än i andra länder.

■ Till detta har många förklaringar framförts. Sociala förmåner förbättrades vid den här tiden. Ersättningen vid sjukfrånvaro höjdes och karensdagen slopades. Därtill infördes trygghetslagarna och likaså medbestämmandelagarna. Det har ansetts att kostnaderna ökade för företagen och att produktionen stördes av sjukfrånvaro och allehanda ledigheter som också hade införts. Dessa faktorer är svåra att utvärdera men bidrog sannolikt. Samtidigt med oljeprischocken drabbades dessutom den svenska ekonomin av en inhemsk kostnadskris med ett produktionsbortfall som följd. Trots detta hölls arbetskraft kvar i företagen i högre utsträckning än i andra länder, vilket medförde lägre tillväxt i arbetsproduktiviteten.

I mitten av 1970-talet inträffade också dramatiska förändringar i kapitalbildningen, som utan tvekan förklarar en del av den uppbromsade produktivitetstillväxten. Denna kapitaltillväxt är naturligtvis i sin tur resultatet av allehanda ekonomiska villkor för företagssamheten och den offentliga sektorn, bl.a. de som nämndes tidigare.

För det mesta talar vi om investeringsaktiviteten i vårt land i bruttotermer. Detta begrepp innefattar även sådana investeringar som behövs för att ersätta den kapitalförslitning som sker vid all produktion. När man drar bort den del av bruttoinvesteringarna som åtgår för att kompensera för kapitalförslitningen återstår nettoinvesteringarna. Nettoinvesteringarna är nytillskottet till det kapital som redan arbetar i produktionen i form av maskiner, byggnader och anläggningar.

När det gäller nettoinvesteringarna, alltså bidraget till kapitalbildningen, mer än halverades de som andel av BNP i mitten av 1970-talet. Det betyder två saker.

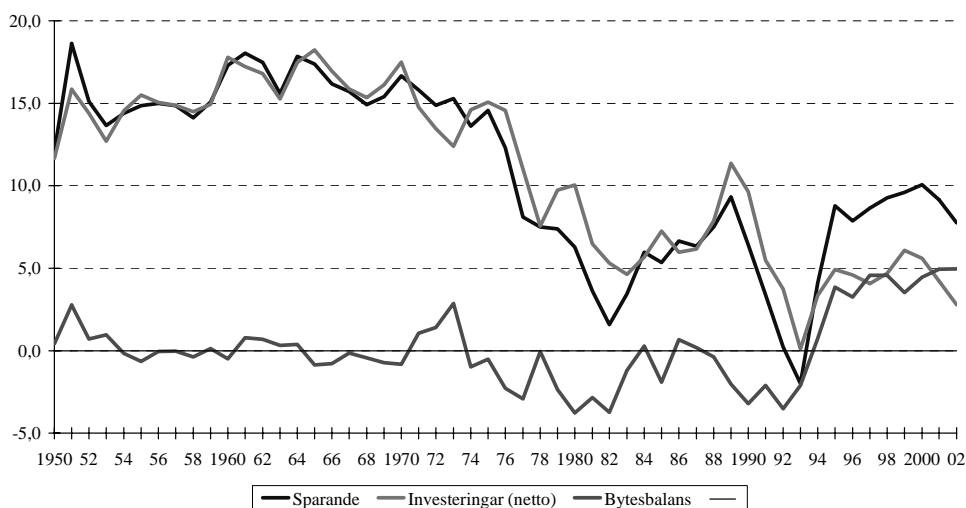
För det första blir tillväxten av kapital per anställd, eller per arbetad timme, lägre. Under några år sjönk investeringarna så mycket att kapitalinsatsen per anställd i näringslivet faktiskt minskade. Varje anställd jobbade alltså med mindre kapital. För att illustrera vad kapitalinsatsen per anställd betyder är det bara att tänka på ett drastiskt exempel, nämligen på vad en ensam arbetare åstadkommer vid grävning med spett och spade jämfört med en hydraulisk grävmaskin. Den senare representerar oerhört mycket mer kapital per anställd än att bara gräva med en spade och det till på köpet med mycket mindre fysisk ansträngning för arbetaren. Därför bör vi räkna med att produktivitetstillväxten minskar när kapital per anställd minskar.

Men det finns också en annan indirekt effekt. Genom nytt kapital introduceras ny teknik i produktionsprocessen. Investeringarna är medlet att omsätta ny teknik och forskning i praktisk produktion. Genom investeringar slussas nya metoder och ny teknik in i produktionsprocesserna. Därför bör man förvänta sig lägre teknisk utveckling i produktionen när kapitalbildningen går ner. En grävmaskin är så mycket mer än ett stort antal spadar, den representerar en helt ny teknik som påverkar hela produktionsprocessen.

Diagram 1 visar just detta att kapitalbildningen, nettoinvesteringarna som andel av BNP, minskade i mitten av 1970-talet - från ca 15 procent av BNP till ca 5 procent. Alltså växte kapital per anställd långsammare från mitten av 1970-talet och ny teknik togs inte i anspråk i lika stor utsträckning som tidigare. En sådan dramatisk förändring måste få konsekvenser. Detta syns i den undre kurvan över bytes-

balansen som uppvisade nästan ständiga underskott under de 20 åren efter 1975, därför att vårt lands sparande föll ännu mera än investeringarna. Först under andra hälften av 1990-talet blev det överskott igen, som följd av en försvagad krona, högre kapitalbildning och ännu högre sparande.

Diagram 1. Sparande, investeringar (netto) och bytesbalans, i procent av disponibel nationalinkomst

Källa: Docent Lennart Berg, Uppsala Universitet

För att illustrera betydelsen av den minskade kapitalbildningen har jag sammanställt data över produktiviteten under den period då det stora skiftet ägde rum (se tabell 1). På 1980-talet hade den lägre kapitaltillväxten etablerats. Kapitalintensiteten per anställd – kapitalintensiteten - hade mer än halverats både i industrin och i näringslivet i sin helhet. Produktivitetstillväxten följde efter, den mer än halverades från 1960-talets höga tillväxter. Detta innebär att värdet på det arbete som utförs minskar och likaså utrymmet för högre reallöner.

Tabell 1. Kapitalintensitet och produktivitetstillväxt

	Industrin		Näringslivet	
	Kapital/anställd	Produktivitet	Kapital/anställd	Produktivitet
1963-70	8,3%	7,6%	6,5%	5,3%
1970-80	6,3%	3,4%	6,2%	3,2%
1980-86	2,8%	3,2%	3,0%	2,0%

Källa: Egna beräkningar

Det framgår också av diagrammet tidigare att den kapitalbildning i förhållande till våra samlade resurser som vi hade under 1960-talet inte har återkommit men att fluktuationerna varit större efter mitten av 1970-talet. Vi ligger i genomsnitt kvar på ungefär en tredjedel av de resurser som vi tidigare avsatte till nytt kapital. En skillnad är att sparandet ökat, men inte investeringarna. Det innebär att vi exporterar kapital.

■ Trots en fortsatt relativt låg kapitalbildning bröts de senaste decenniernas svaga trend i arbetsproduktivitet totalt i Sverige under första halvan av 1990-talet och produktivitetstillväxten ökade. Men det var andra faktorer än kapitalbildningen som bidrog till detta. Bl.a. ledde den ekonomiska krisen i början av 1990-talet till stora rationaliseringar och utslagning av lågproduktiv produktion, vilket resulterade i en ökad produktivitetstillväxt men också hög arbetslöshet. Under samma tid förändrades också den ekonomiska politiken i Sverige för att skapa förutsättningar för en mer långsiktigt hållbar ekonomisk utveckling. Den omläggning som skedde av finans- och penningpolitiken ledde till en ökad stabilitet och förutsägbarhet, vilket sannolikt förbättrade ekonomins effektivitet. Man genomförde också reformer av skatte- och socialförsäkringssystemen. Sveriges inträde på EU:s gemensamma marknad tillsammans med avregleringar på flera viktiga marknader innebar dessutom ett ökat konkurrenstryck. Vidare bidrog sannolikt den privata sektorns snabbare tillväxt än den offentliga, och likaså IKT-utvecklingen under andra halvan av 1990-talet, till en högre produktivitetstillväxt.

Mot bakgrund av den relativt låga kapitalbildningen sedan 1970-talet är det dock motiverat att fråga sig hur utsikterna ser ut för den svenska tillväxten framöver? Kommer vi att kunna återvinna något av tidigare framstående position som ett relativt rikt industriland? Vad betyder den låga kapitalbildningen för Sveriges möjligheter att återta den förlorade tättpositionen vi hade bland industriländerna vid början av 1970-talet?

Här är det viktigt att notera att strukturen inom näringslivet har förändrats. Industrisektorn totalt, och däribland den "tunga" basindustrin, såsom gruvor, järn- och stålverk samt massa- och pappersbruk, har minskat i förhållande till BNP till förmån för den expanderande tjänsteproduktionen. Basindustrins andel har minskat från 6,5 procent av BNP 1970 till drygt 4 procent idag, medan näringslivets tjänsteproduktion har ökat från ungefär 30 till drygt 40 procent av BNP under samma period. Således har vi alltmer gått från kapitalintensiv produktion till produktion som är mer beroende av mänskligt kapital än av tunga maskiner och anläggningar. En annan faktor att beakta är bostadsbyggandets nedgång som också drar ner siffrorna över kapitalbildningen. Bostadsbyggandet har emellertid inte samma betydelse för produktivitetstillväxten som t.ex. industriinvesteringarna. Det betyder att den dramatiska nedgången i kapitalbildningen inte fullt ut behöver motsvaras av en nedgång i produktivitetstillväxten.

Men intrycket kvarstår att vi satsar mindre på kapitalbildning än tidigare. Det framgår av att strukturförändringarna är relativt begränsade.

Arbetsutbudet

Låt mig nu säga något om den andra komponent som bestämmer ett lands långsiktiga tillväxtförmåga vid sidan av produktiviteten, nämligen arbetsutbudet. Det bestäms av hur många personer som arbetar och hur många timmar var och en arbetar.

Antalet arbetade timmar steg under åren efter krisen i början av 1990-talet. Det berodde bl.a. på en ökad efterfrågan på arbetskraft, att antalet personer i arbetsför ålder (20-64 år) ökade, samt att sjukfrånvaron var förhållandevis låg. Utvecklingen i antalet arbetade timmar har dock brutits på senare år. Det beror på att det totala antalet sjukskrivna har ökat i Sverige sedan 1997-1998. Den svenska sjukfrånvaron är, enligt de vanligaste mätmetoderna, högst i EU. Det har också skett en ökad frånvaro till följd av semester och tjänstledighet samt en minskning av över- och mertiden. Samtidigt har inte arbetsmarknaden på ett tillfredsställande sätt tagit tillvara på de personer som finns i Sverige som är födda utomlands. Förvärfrekvensen bland dessa har varit betydligt lägre än den bland personer födda i Sverige.

Till detta kommer att befolkningstillväxten framöver, enligt SCB, blir mindre förmånlig ur ett arbetskraftsperspektiv än den varit hittills. Antalet personer i de arbetsföra åldrarna fortsätter visserligen att öka men med allt mindre tillskott. Det beror på att antalet personer som lämnar de arbetsföra åldrarna ökar kraftigt framöver. Det sker skärskilt när de stora 40-talist-generationerna börjar gå i pension om några år. Detta kan påverka den potentiella tillväxten i negativ riktning.

Under den närmaste 10-årsperioden beräknas antalet personer över 65 år öka med 270 000 personer – ungefär 1,6 procent per år i genomsnitt. Mellan 2012 och 2030 ökar denna grupp med cirka 1,3 procent per år. Antalet personer i arbetsför ålder beräknas öka med 170 000 personer den kommande 10-årsperioden, dvs. med bara ungefär 0,3 procent per år. Mellan 2012 och 2030 beräknas antalet arbetsföra öka med i genomsnitt 0,05 procent per år, vilket praktiskt taget innebär stagnation.

Sammantaget innebär detta att det krävs åtgärder för att öka arbetsutbudet framöver. Det kan ske genom en minskad sjukfrånvaro och färre personer som förtidspensioneras. Utvecklingen innebär också att allt större krav kommer att ställas på att människor inträder i arbetslivet tidigare samt på ett ökat arbetskraftsdeltagande bland de äldre. Dessutom finns idag en outnyttjad arbetskraftsreserv i form av personer med utländsk bakgrund. Sysselsättningsgraden hos de utländskt födda är i genomsnitt cirka 30 procent lägre än bland de inrikes födda. Åtgärder för en förbättrad integrering på arbetsmarknaden av personer med utländsk bakgrund skulle kunna ge ett positivt bidrag till arbetsutbudet.

Exempelvis skulle tillväxten i antalet arbetade timmar kunna bli 0,4 procentenheter högre per år fram till 2008 om regeringens mål att halvera sjukfrånvaron uppnås. Om man dessutom skulle ta tillvara på den arbetskraftsreserv som finns bland de utländskt födda skulle antalet arbetade timmar kunna öka ytterligare. Om denna arbetskraft skulle nyttjas i samma utsträckning som infödda svenskar skulle antalet arbetade timmar kunna öka med ytterligare 0,1 procentenheter. Detta skulle få positiva effekter på den potentiella tillväxten.

■ Ökat tryck på de offentliga finanserna

Som jag nämnde inledningsvis är det av vikt för penningpolitiken att lönebildningen fungerar bra och att stat och kommun sköter sina finanser på ett bra sätt. Den förändrade åldersstrukturen framöver utgör inte bara en utmaning avseende den potentiella tillväxten framöver. Den får också andra konsekvenser.

Exempelvis kommer utvecklingen att innebära att andelen människor som är 65 år eller äldre ökar från 17 procent idag till 23 procent 2030. Samtidigt kommer den arbetsföra andelen av befolkningen att minska från 59 till 54 procent under samma period. Det betyder att den arbetsföra andelen av befolkningen i Sverige kommer att behöva försörja en allt större andel unga och gamla. Idag försörjer varje person i arbetsför ålder 0,70 personer som inte arbetar – alltså unga och gamla. År 2030 bedöms varje arbetsför person behöva försörja 0,84 personer, en ökning av försörjningsbördan med 20 procent. Hela ökningen av försörjningsbördan beror på att stora födelsekullar går i pension, fyrtiotalisterna under åren 2005-15 och sextiotalisterna under åren kring 2030, samtidigt som medellivslängden antas öka. Ser man således enbart till de äldre går det idag 0,29 personer som är 65 år eller äldre på varje arbetsför person. 2030 beräknas denna kvot ha ökat till 0,42.

De problem som vi ser idag med den offentliga sektorns finansiering är därmed en bagatell jämfört med vad som kommer om inget görs. Ålderssammansättningen kommer att innebära stora anspråk på välfärdstjänster och därmed ett ökat tryck på de offentliga finanserna. Därtill kommer att ett lägre arbetsutbud och därmed en lägre produktion medför lägre intäkter för staten.

Problemen skulle emellertid växa även vid en jämn befolkningsutveckling. Det strukturella skift som en allt större tjänsteproduktion innebär utgör också ett problem i detta sammanhang. Människor i tjänsteproduktionen begär samma lön som andra delar av befolkningen trots en betydligt långsammare produktivitetstillväxt i denna sektor jämfört med den konkurrensutsatta industrisektorn. Den senare rationaliseras ju ständigt genom allt större kapitalinsats per anställd – något som inte låter sig göras lika lätt i tjänstenäringarna. Det innebär att relativpriset för tjänster ökar med tiden. Detta utgör ett särskilt stort problem om tjänsterna, som i Sverige, till stor del tillhandahålls av den offentliga sektorn och finansieras via skatter. De löneökningar som den högproduktiva industrisektorn driver fram överförs till tjänsteproduktionen och kan medföra åtföljande pris- och skattehöjningar.

Låt mig så slutligen säga något om en förbisedd industriell sektor i svenskt näringsliv – basindustrin!

Basindustrin – ett bra exempel!

I 1990-talets debatt om den s.k. nya ekonomin hördes inte sällan att det gamla industrisamhället tjänat ut sin roll och att den traditionella industrin skulle gå samma väg som jordbruket gjorde en gång. Basindustrin, som i grova drag utgörs av

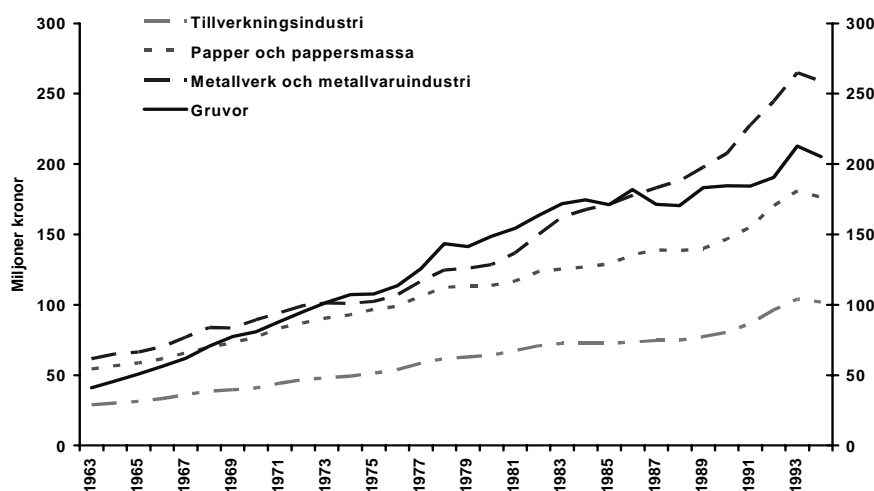
■ av järn- och stålindustrin, pappers- och trävaruindustrin samt gruvdrift, har förvisso minskat i betydelse de senaste årtiondena, särskilt för sysselsättningen, men den är fortfarande betydande för nettoexporten. Medan IKT-sektorns uppgång och fall under ett antal år dominerat i debatten, har en industriell evolution sedan lång tid pågått inom övrig industri. Det är ju inom industrin utanför IKT-sektorn som mycket av vinsterna med den nya teknologin har skördats och kommer att kunna skördas.

Basindustrin har genomgått en stark strukturomvandling. Exempelvis har den genomsnittliga produktionskapaciteten per bruk inom skogsindustrin ökat åtta gånger för tillverkning av papper och sex gånger för tillverkning av massa de senaste 40 åren. De små bruken har lagts ned och företagskoncentrationen är nu stor. Utnyttjandet av skalfördelar och ökade miljökrav har tvingat fram betydande investeringar. Sverige svarar idag för ca 3 procent av tillverkningen av papper i världen och 9 procent av exporten. Närmare 85 procent av produktionen av papper och avsalumassa exporteras. Gruvindustrin är visserligen inte så stor som den en gång var. Dess förädlingsvärde utgör idag drygt 1 procent av industrins totala förädlingsvärde. Men efter att ha stagnerat i början av 1990-talet ökade nettoexporten av malmer under slutet av 1990-talet och uppgick då till cirka 2 procent av den totala nettoexporten av industriprodukter. LKAB svarar för ca 4 procent av världshandeln med järnmalm och svenska företag dominerar i Europa när det gäller järn-, silver- och blyproduktion.¹

Trots konkurrens från länder med betydligt snabbare växande skogar och billigare malmer samt det faktum att tekniken på vissa områden har blivit lättare att överföra mellan länder har basindustrierna överlevt åtskilliga kriser under årens lopp. Förklaringen till detta och till att basindustrin än idag är förhållandevis betydelsefull är sannolikt att industrins ägare och verkställande ledningar varit snabba att ta till sig ny teknik och hela tiden sökt förädla och nischa sina verksamheter. De har i snabbt takt substituerat arbete med kapital (se diagram 2). Sveriges största massa- och pappersbruk, Husum utanför Örnsköldsvik drivs av 113 personer per skift och i Bolidens dagbrottsgruva, Maurliden, jobbar ungefär 12 personer när gruvan är i drift.

¹ Svensk Basindustri, Ds 2001:63

Diagram 2. Kapitalstock per anställd

Källa: SCB och Riksbanken

Svensk basindustri har således genomgått den nödvändiga anpassningen till en modern struktur och har sedan hävdat sig mycket väl i den internationella konkurrensen. Kontrasten är slående mot den rostande stålindustrin och den problemfyllda skogsindustrin i USA där man försöker kringgå den nödvändiga anpassningen med införandet av importtullar.

Medan den svenska industrin som helhet förlorade knappt 20 procent av sina världsmarknadsandelar i förhållande till andra OECD-länder mellan 1970 och 1990 återhämtade sig basindustrin mot slutet av 1980-talet. Även när det gäller produktiviteten utvecklades basindustrierna gynnsammare än övriga industrin med en starkt positiv produktivitetsutveckling, särskilt under andra halvan av 1980-talet. I t.ex. järn- och stålindustrin ökade produktiviteten kraftigt mellan 1977 och 1984 vilket avspeglar en omfattande rationalisering framförallt när det gällde tillverkningen av handelsstål.

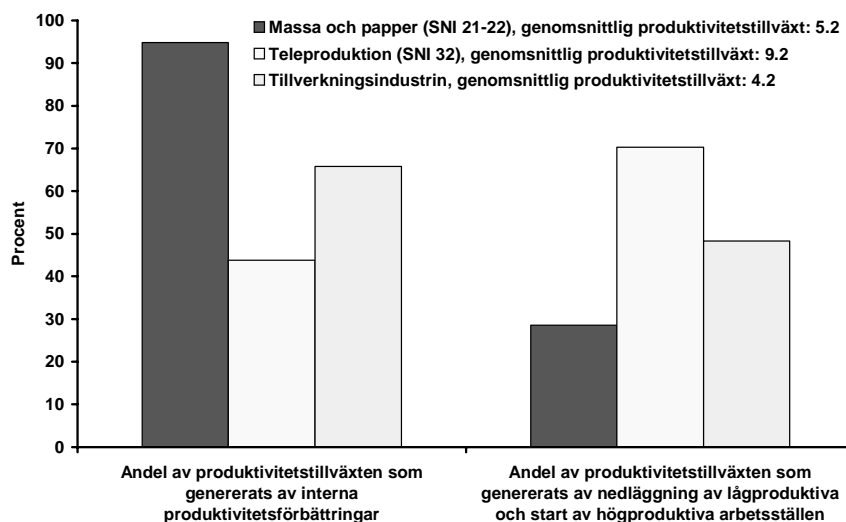
Som jag sa tidigare halverades den svenska kapitalbildningen som andel av vår BNP vid mitten av 1970-talet. Det är således andra faktorer än god tillgång till billigt realkapital som legat bakom basindustriernas gynnsamma utveckling. Vårt land har specialiserat sig på kapitalintensiv processindustri, baserad på billig energi och god tillgång till råvaror, främst skogsråvara. Drivkraften har således främst varit energi- och råvarutillgången snarare än billigt realkapital.

Ett annat viktigt förhållande är utvecklingen av den totala faktorproduktiviteten. Den är ett resultat av den tekniska utvecklingen och mäter i princip hur mycket produktionen under en given period kan stiga utan ökade insatser av arbetskraft och kapital. Den totala faktorproduktiviteten beror i sin tur på hur mycket resurser landet och industrin satsar på forskning och teknisk utveckling, så kallad FoU. I 12 av 19 industribranscher är den s.k. FoU-intensiteten högre i Sverige än i övriga OECD-länder. Speciellt hög är den relativa FoU-intensiteten - alltså FoU jämförd med motsvarande branscher i andra länder - i basindustrierna, d.v.s. i stål- och pappersindustrin. Vid sidan av billig tillgång på energi och råvaror beror bas-

industriernas framgång också på den, relativt andra länder, höga satsningen på FoU.

Det framgår av diagram 3 att produktiviteten i massa- och pappersindustri beror av internt genererad teknisk utveckling snarare än nedläggningar av svaga enheter, till skillnad från i teleproduktbranschen.

Diagram 3. Uppdelning av totalfaktorproduktivitetstillväxt 1990-98²

Källa: SCB och Riksbanken

Totalt har Sverige tappat i levnadsstandard jämfört med andra länder därför att landets totala faktorproduktivitet släpat efter. Vi har sjunkit ner från en tätposition i levnadsstandard till att bli ett relativt fattigt industriland, som har en per capita inkomst under genomsnittet bland OECD-länderna. Eftersläpningen i total faktorproduktivitet är tydlig i branscher som verkstadsindustrin och kemiindustrin medan basindustrierna hävdade sig väl.

Man kan säga att eftersom de relativa FoU-utgifterna varit speciellt höga i basindustrierna har det bidragit till att "konservera" den traditionella industristrukturen. Det har t.o.m. hävdats att vi släpar efter andra länder i levnadsstandard därför att vi låst in produktionsfaktorerna i traditionell basindustri. Detta är naturligtvis en felsyn. Den slutsats man istället kan dra är att om det svenska näringslivet som helhet varit lika mycket på bettet som basindustrierna, och satsat lika mycket på FoU relativt andra länder, skulle Sverige inte ha fallit ner i relativ fattigdom.

² Anmärkning: Diagrammet visar inte en fullständig produktivitetssuppdelning och summerar därför inte till 100. En fullständig beskrivning skulle även inkludera kovarianstermer. Se t.ex. Foster, Haltiwanger och Krizan (1998), Bureau of Census, USA.

■ Slutsatser – Nå, kan vi bli bäst igen?

Tillväxten står nu i fokus för den politiska debatten i Sverige. Det gäller att återvinna en relativt hög levnadsstandard och att klara den ogynnsamma befolkningsutvecklingens konsekvenser - inte minst för de offentliga finanserna. Lyckas man i arbetet med att skapa en hög möjlig tillväxt behöver dessutom inte Riksbanken strama åt penningpolitiken vid låga tillväxttal.

Det är viktigt att förutsättningar skapas för ett ökat arbetsutbud framöver. Dels är det viktigt att skapa förutsättningar för människor med utländsk bakgrund att arbeta. Det är också viktigt att den ekonomiska politiken inriktas på att hitta vägar att minska bidrags- och skattesystemets snedvridande effekter, inte minst när det gäller människors arbetsvilja och lusten att som entreprenörer försöka sig på nyföretagande inom Sveriges alla näringsgrenar.

Det är framförallt produktivitetsökningen som skapar förutsättning för en långsiktig tillväxt. En grundläggande förutsättning för framgång är därmed att åter etablera en hög takt i kapitalbildningen och därmed introduktionen av ny teknik. Men vi behöver inte i första hand öka sparandet, eftersom bytesbalansens överskott är stort. Investeringar i Sverige kan ersätta kapitalexporten. Basindustrins utveckling visar också att satsningar på forskning och teknisk utveckling kan ge betydande produktivitetsvinster och att gamla industrigrenar inte behöver dömas ut.

Det gäller alltså att inte tappa bort våra traditionellt framgångsrika basindustrier och inte bara tänka på IKT och Biotech, för att inte nämna den så kallade upplevelseindustrin. Basindustrierna har visat överlevnadsförmåga, de har klarat stora strukturuomvälvningar och de växer stabilt. De är dessutom de industrigrenar i svenskt näringsliv som relativt samma näringar i andra länder har kommit längst när det gäller teknisk nivå, produktivitet och innovationsförmåga. Utrymme finns alltså för en expansion även av de kapitalkrävande basindustrierna.

Låt mig avslutningsvis säga att visst kan vi bli bland de bästa igen. Men det förutsätter flit, nyföretagande, ökade investeringar och ett friskare folk. Det tog 20 år att gå från att vara ett av de rikaste länderna till att bli ett relativt fattigt industriland. Produktiviteten behöver växa några tiondels procent snabbare än i andra länder år ut och år in i ett par decennier. Det kommer alltså att ta minst lika lång tid av uthålliga ansträngningar för att ta tillbaka en position i täten.

Tack för ordet!